



# ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

زمان پذیرش نهایی: 99/10/15

شماره مجوز مجله: 80400

## ارزیابی و سنجش جایگاه حکمروایی شهری در مدیریت شهرها

### مورد مطالعه: کلانشهر تبریز

اسماعیل صفرعلی زاده<sup>1</sup>؛ شهربانو قاضی<sup>2</sup>

1-دکتری رشته جغرافیا و برنامه ریزی شهری؛ دانشگاه پیام نور تهران، ایران

2-کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری گرایش مسکن و بازآفرینی شهری، دانشگاه پیام نور واحد ارومیه

### چکیده

مدیریت شهری به عنوان متولی امور شهری است که عملکرد آن تاثیر مستقیمی بر رضایتمندی شهروندان دارد. این مساله موجب گردیده تا رویکردهای مختلفی در فرآیند برنامه ریزی شهرها به کار گرفته شده است. حکمروایی شهری از جمله رویکردهای نوین برنامه ریزی و مدیریت شهری است که تاکید زیادی بر مشارکت، شفافیت، قانونمندی، مسئولیت پذیری، بینش راهبردی و استراتژیک و ... دارد.

هدف اساسی این بررسی نقش و جایگاه حکمروایی و شاخص های آن در فرآیند برنامه ریزی و مدیریت شهری در کلانشهر تبریز است که در این راستا به روش اسنادی کتابخانه ای مبانی نظری مربوط به مدیریت و حکمروایی را بررسی و شاخص های آن را تبیین نموده و در ادامه با انجام مطالعات میدانی با بکارگیری ابزار پرسشنامه در میان جامعه آماری یعنی شهروندان و کارشناسان مربوطه به تعداد 400 نمونه وضعیت این شاخص ها را مورد بررسی قرار دهد. تجزیه و تحلیل اطلاعات در این پژوهش با استفاده از روش آزمون T-TEST و روش تحلیل رگرسیون انجام گردیده است. نتایج بدست آمده از این پژوهش نشان می دهد که مدیریت شهری در کلانشهر تبریز در بعد مسئولیت پذیری، قانونمندی، پاسخگویی، بینش راهبردی و کارایی در وضعیت مناسبی قرار دارد اما در بعد مشارکت، شفافیت و عدالت محوری با چالش های اساسی مواجه می باشد. بعلاوه نتایج تحلیل نشان می دهد که مشارکت، پاسخگویی و شفافیت بیشترین تاثیر را بر عملکرد مدیریت شهری در کلانشهر تبریز دارند.

واژگان کلیدی: شهر، مدیریت شهری، حکمروایی شهری، مشارکت، کلانشهر تبریز



# ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر



مقدمه

## - بیان مساله

بی تردید جهان فراروی ما جهانی است که شهرها عرصه‌های اصلی سکونت را تشکیل می‌دهند و همزمان کانون رقابت و همزیستی نسل بشر با تمامی ابزارها و سازوکارهای سازمانی‌اش می‌باشند (رفعیان و همکاران، 1392: 7). سازمان ملل پیش بینی می‌کند تا سال 2030 بیش از 60 درصد مردم جهان در نواحی شهری زندگی خواهند کرد. با اینکه شهرها تنها حدود 2 درصد از سطح زمین را اشغال کرده‌اند، آنها بیش از نیمی از جمعیت جهان را در اختیار دارند، که با نرخ حدود 55 میلیون نفر در سال، در حال افزایش است (حسین‌زاده دلیر و همکاران، 1388: 5).

رشد سریع شهرها و توسعه شهرنشینی مشکلات فراوانی در کشورهای مختلف به ویژه کشورهای جهان سوم ایجاد کرده که این خود موجب گشته سیستم مدیریتی شهر با چالش‌ها و تنگناهایی مواجه گردد. در سیستم مدیریت شهری نوین برای رفع این مشکلات و چالش‌های در زندگی شهری، الگوهای متعددی ارائه شده است. یکی از این الگوها که مدل غالب در مدیریت شهری محسوب می‌شود، الگوی حکمروایی شهری است (زیاری و دیگران، 1391: 7). در این مدل مسئولیت اداره عمومی شهر میان سه نهاد حکومت، جامعه مدنی و بخش خصوصی تقسیم شده است که هر سه مورد از لوازم توسعه انسانی به شمار می‌روند (برکپور، اسدی، 1388: 5). محیط شهری پیچیده، پویا و متنوع، مستلزم ظرفیت بالای مدیریت است که حکمرانی خوب شهری قابلیت فراهم کردن آن را دارد. نظریه حکمروایی مطلوب با شاخصه‌هایی مانند مشارکت جویی، پایداری یا تداوم‌پذیری، حق و اختیار تصمیم‌گیری، عدالت، کارایی و اثربخشی، شفافیت و پاسخگویی، شهروندمداری و التزام مدنی و امنیت می‌تواند در زمینه نهادینه‌سازی مفهوم مشارکت و ارتقای ارزش‌های مردم‌سالاری مفید واقع شود (UN-Habitat, 2014: 8). حکمروایی خوب شهری به عنوان فرایند مشارکتی توسعه تعریف می‌شود که به موجب آن همه ذینفعان شامل حکومت، بخش خصوصی و جامعه مدنی وسایلی را برای حل مشکلات شهری فراهم می‌کنند. در این الگو مسئولیت اجرایی مستقیم مدیریت شهری کمتر شده و امکان بیشتری برای برنامه ریزی و کنترل از پایین ه بالا توسط نهادهای خصوصی و مردمی فراهم می‌شود (DSL, 2011: 7)<sup>1</sup>

در سیستم حکمروایی خوب شهری، مدیریت از بالا به پایین نبوده و مشارکت امری الزامی است. در واقع حضور مردم برای حل مشکلات خود مردم امری لازم است. در صورتی که مردم نخواهند یا نتوانند برای کمک به اداره امور شهر یا محله خود گام بردارند احتمال این که مدیریت شهر نتواند مسائل حادی که شهر با آنها روبه روست را حل کند، بسیار است. از طرف دیگر اگر برنامه‌ریزان و مدیران امور شهری خواستار اجرا و تحقق برنامه‌های خود هستند باید آنها را با محیط اجتماعی هماهنگ سازند و چنین امری تنها با مشارکت مردم به دلیل شناخت ژرف آنها از نیازها، خواسته‌ها و محیط اجتماعی خود امکان‌پذیر است (مشکینی و دیگران، 1393: 7). یکی از جنبه‌های مهم نظریه حکمروایی خوب شهری، همان بعد مشارکت است چرا که اصل و بنیان نظریه مذکور بر حکومت مردمی استوار است. یعنی حکومتی که مردم اداره امور را بر عهده خواهند داشت (Dekker & Kempen, 2004: 87). بنابراین

<sup>1</sup> Department for Communities and Local Governmen



# ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر



حضور و مشارکت مردم در اداره امور از اصول بدیهی و اولیه تحقق این نظریه و گام اول رسیدن به حکمروایی خوب شهری می‌باشد.

با گسترش کلانشهرها و پیدایش مناطق کلانشهری در کشورهای توسعه یافته و به ویژه کمتر توسعه یافته، نواحی پیرامونی شهرها در معرض بیشترین میزان تحولات و دگرگونی قرار دارند. این پویایی تحت تاثیر شرایط اقتصادی اجتماعی محلی و نیروهای پیشران جهانی موجب پدیدار شدن قلمروهای فضایی و اشکال سکونتی گوناگونی در محیط پیرامون کلانشهرها می‌شود (دانشپور، 1385: 9). در سه دهه گذشته کشورهای در حال توسعه با رشد فزاینده جمعیت شهری مواجه بوده‌اند که اغلب این رشد جمعیت شهری در حاشیه کلانشهرها اتفاق افتاده است. نمونه موردی پژوهش حاضر، کلانشهر تبریز است که از دیرباز صحنه تحولات و تغییرات عمیق اجتماعی و اقتصادی و سیاسی بوده و در این میان همانند سایر کلانشهرهای ایران به شدت راهبردهایی جهت مدیریت کارآمدتر شهری می‌طلبد. این شهر نیز همانند سایر کلانشهرها از نبود مدیریت واحد شهری در عرصه‌های فنی و خدماتی و تخصصی برای مدیریت رنج می‌برد و در غیاب مدیریت واحد شهری، تداخل در امور و فعالیت‌های موازی از توان مدیریتی کاسته و در نبود مدیریت واحد شهری، تداخل در امور و فعالیت‌های موازی از توان مدیریتی کاسته و مانعی برای جریان مدیریت مطلوب می‌شوند. در این میان راهبردهایی که به تدریج راه را برای مدیریت کارآمدتر و یکپارچه‌تر فراهم کند، ضروری است که به نظر می‌رسد رویکرد حکمروایی شهری در این زمینه کارایی لازم را داشته باشد.

## - اهداف و سوالات

هدف اساسی این پژوهش بررسی وضعیت مدیریت شهری در کلانشهر تبریز با تاکید بر رویکرد حکمروایی شهری و شاخص‌های تبیین کننده آن می‌باشد. در این راستا سوالات زیر را طرح نموده است:

1. شاخص‌های اساسی حکمروایی شهری در کلانشهرها کدامند؟
2. وضعیت شاخص‌های حکمروایی در سیستم مدیریت شهری کلانشهر تبریز چگونه است؟
3. تاثیر هر کدام از شاخص‌های حکمروایی شهری بر سیستم مدیریت کلانشهر تبریز چگونه است؟

## - پیشینه

ویلسون و پیرس (2017) در پژوهش خود به بررسی چالش‌های مدیریت شهری در منطقه پیراشهری کوئینزلند پرداختند و بیان کردند که توسعه روابط سازنده تر و عادلانه تر بین ساکنین مناطق پیراشهری و تصمیم گیران غیربومی، باعث بهبود وضعیت مدیریت این مناطق می‌گردد. ویلسون (2015) در پژوهشی با عنوان مدیریت در مناطق پیراشهری نتیجه گرفت که عوامل اقتصادی، تاثیر زیادی بر میزان تمایل ساکنان به واگرایی و استقلال مدیریتی پیراشهرها از کلانشهرها دارند. گانی و دانکن (2011) در پژوهشی با عنوان ارزیابی شاخص حکمروایی برای جزایر کوک، سه بعد از حکمروایی شامل قانون مداری، اثربخشی و کیفیت زندگی با



# ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر



معیارهای مختلف را اندازه گیری کردند. نتایج نشان می دهد که عملکرد حکمروایی در جزایر کوک بین سال های 2000 تا 2005 به دلایل بی ثباتی سیاسی و افزایش فساد با رکود مواجه شده است. موتیسا و یاریم (2014) در پژوهشی در خصوص پایداری شهری در کنیا به این نتیجه رسیده اند که برای رسیدن به پایداری شهری در شهرهای کشورهای در حال توسعه، تأکید اصلی باید بر روی بعد حکمروایی شهری متمرکز گردد، چرا که این بخش جایی است که بیشترین چالش در آن وجود دارد. هاوس و کلوزن در مقاله تحت عنوان "رهبری خوب شهری و مشارکت جامعه مواد لازم برای حکمروایی خوب" که در سال 2013 منتشر شده است بررسی می شود که چگونه رهبری سیاسی و مشارکت در جامعه با هم می تواند به تصمیم موثر قانونی و سیاسی در کمک به ایجاد زمینه حکومت شهری است بخصوص این پرسش مطرح شده است که اگر تعامل بین هر دو ظرفیت افزایش یابد برای حاکمیت محلات خوب است و بعد تجربیات شهر اروپا از کشورهای انگلستان، نروژ، آلمان، ایتالیا را بیان می کند. شیماسینگ در مقاله تحت عنوان "مشارکت شهروندان در امور شهری و تلاش برای شفافیت و پاسخگویی" که در سال 2013 انتشار یافته است بیان می کند که شهرنشینی در حال رشد که نه تنها اقتصاد کشور هند را تحت تاثیر قرار داد بلکه چالش های حکومت را پیچیده کرد. یکی از راه حل ها غیرمتمرکز کردن حکومت است که در آن شهروندان باید سهم عمده ای در تصمیم گیری در مورد این که چگونه باید شهرستان ها مدیریت شوند دارند.

نصیری (1394) در مقاله خود با عنوان ارزیابی عملکرد مدیریت ناحیه محوری بر کارآمدی حکمروایی مطلوب شهری مطالعه موردی منطقه 4 شهر تهران به بررسی وضعیت مدیریت ناحیه محوری منطقه 4 شهرداری تهران از لحاظ شاخص های پنج گانه حکمروایی مطلوب شهری می پردازد و در پی پاسخگویی به این سوالات است که کدام یک از شاخص های مورد مطالعه بر کارآمدی حکمروایی مطلوب شهری در محدوده مورد مطالعه بیشترین تاثیر را دارد.

حکمت نیا و همکاران (1396) در مقاله خود با عنوان بررسی و تحلیل حکمروایی خوب شهری در ایران: مورد مطالعه: شهر ایلام، حکمروایی خوب شهری را شیوه و فرایند اداره امور شهری با مشارکت و تعامل سازنده سه بخش دولتی، خصوصی و جامعه مدنی به منظور نیل به شهر سالم، باکیفیت و قابلیت زندگی بالا و توسعه پایدار شهری تعریف کرده است. هدف پژوهش سنجش نواحی چهارده گانه شهر ایلام به لحاظ شاخص های حکمروایی خوب شهری می باشد. نتایج حاصله از پژوهش بر پایه تکنیک t-test حاکی از آن است که سطح تمام شاخص های حکمرانی خوب در شهر ایلام، پایین تر از سطح متوسط طیف لیکرت است لذا می توان گفت که نواحی چهارده گانه شهر ایلام از لحاظ این مولفه ها در سطح نامطلوبی قرار دارند و فرضیه پژوهش کاملاً تایید شده است.

## روش شناسی

این پژوهش به لحاظ روش شناسی از نوع توصیفی تحلیلی است و با توجه به هدف خود که سنجش شاخص های حکمروایی شهری در سیستم مدیریت شهری کلانشهر تبریز است در زمره پژوهش های کاربردی قرار می گیرد. جمع آوری اطلاعات در این پژوهش به روش اسنادی کتابخانه ای و مطالعات میدانی انجام گردیده است. جامعه آماری پژوهش را ساکنین شهر تبریز و کارشناسان مربوطه



# ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر



تشکیل می‌دهند که به روش نمونه‌گیری کوکران تعداد نمونه 400 نفر برآورد گردیده است. تجزیه و تحلیل وضعیت شاخص‌های حکمروایی در مدیریت شهری کلانشهر تبریز با استفاده از روش آزمون T-TEST در نرم افزار SPSS و جهت بررسی اثر هر کدام از شاخص‌ها بر مدیریت شهری محدوده از روش تحلیل رگرسیون استفاده گردیده است.

## مبانی نظری

مدیریت شهری، از جنبه‌های مهم برنامه‌ریزی شهری است که با جوامع انسانی به ویژه جامعه شهری ارتباط مستقیم دارد. گسترش سریع پدیده شهرنشینی و شهرگرایی، در دوران اخیر و پیدایی مشکلات مختلف شهری؛ از قبیل تراکم، آلودگی هوا، ترافیک، کمبود مسکن و . . . ضرورت برخورد اندیشمندان با این مسائل را مطرح می‌سازد. این برخورد اندیشمندان، چیزی جز یک برنامه‌ریزی شهری، همسونگر، منعطف و با بدنه اجرایی قوی (همان مدیریت شهری پویا) نمی‌باشد (زیاری و همکاران، 1393: 5). ویلیامز مدیریت شهری را یک تئوری و چشم‌انداز نمی‌داند، بلکه آن را چارچوب و پایه و اساس مطالعات شهر می‌داند. او اضافه می‌کند که مدیریت شهری ارتباط قوی و تنگاتنگ با ماهیت شهر از یک طرف و ساختارهای اجتماعی و اقتصادی از طرف دیگر دارد. همچنین مدیریت شهری با سازمان‌های دولتی که در شهر خدمات ارائه می‌دهند و مردم شهر ارتباط تنگاتنگی دارد (McCarthy, 2010: 4).

تئوری مدیریت به عنوان فرایند طراحی و نگهداری محیطی است که در آن انسان‌ها و گروه‌ها در قالب مجموعه کار برای اهدافی خاص کار می‌کنند (Mdee, 2016: 5) در این بین مدیریت شهری مجموعه‌ای از ابزارها، فعالیت‌ها، وظایف و کارکردهایی است که اطمینان می‌دهد تا کارکردهای شهری بتوانند شکل بگیرند. مدیریت شهری اطمینان می‌دهد که خدمات اساسی شهر برای گروه‌ها، افراد مختلف، اجتماعات محلی و عمومی به شیوه مناسب شکل گیرد (Acioly, 2003: 2).

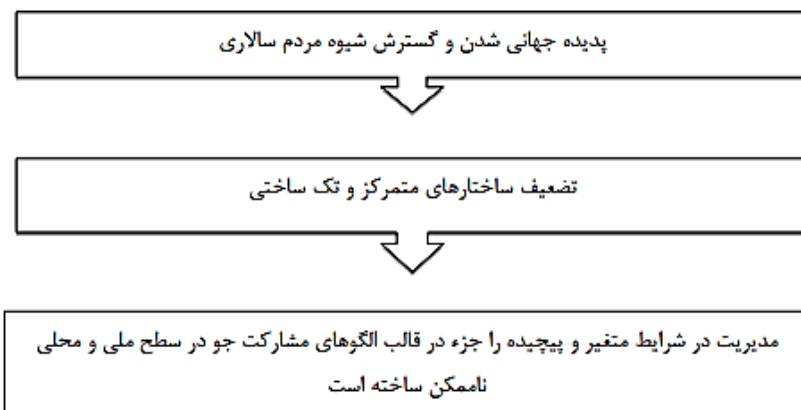
حکمروایی شهری به عنوان یکی از رویکردهای مدیریت شهری؛ یکی از چهار مشخصه توسعه پایدار و از ابزارهای آن به حساب می‌آید که از دهه ۱۹۸۰ به بعد در ادبیات توسعه مطرح شده است (Badach & Dymnicka, 2017: 5). بر اساس این مشخصه، کشورهای درحال توسعه در راستای استقرار و نهادینه‌سازی جامعه مدنی و مشارکت اجتماعی، امور، برنامه‌ها و فعالیت‌های پیش رو را تعریف و تدوین می‌کنند؛ لذا هدف حکمروایی خوب، توسعه انسانی پایدار و در کنار آن، ایجاد شهری پایدار است که در آن، ضمن تأکید بر توجه به کاهش فقر، ایجاد اشتغال و رفاه پایدار، حفاظت و تجدید حیات محیط زیست و رشد و توسعه زنان، رویکرد فراهم ساختن بستر مناسب جهت مشارکت و اهمیت برنامه‌ریزی مشارکتی برای توسعه و اداره شهر، ایجاد حس شهروندی و شفافیت در برنامه‌ها اهمیت بسیار دارد (Blanes, 2008: 3). در این رویکرد، شراکت و تعامل میان سه رکن اصلی دولت، جامعه مدنی و بخش خصوصی در انجام پروژه‌ها و برنامه‌ها و فعالیت‌ها ضروری و لازم می‌باشد (شکوهی و مؤمنی، ۱۳۹۲: ۲).

یک محیط شهری پیچیده، پویا و متنوع نیازمند ظرفیت مدیریت قابل توجهی است که به نظر می‌رسد حکمروایی شهری قابلیت فراهم کردن آن را دارد. الگوی حکمروایی خوب در زمان حاضر در مجامع بین‌المللی و محافل کارشناسی تنها راه خروج از بن بست فقر و توسعه نیافتگی شهرها تلقی می‌شود و مدیریت شهری گزینی از اجرای آن ندارد، زیرا اثربخش‌ترین، کم‌هزینه‌ترین و پایدارترین



## ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

شیوه اعمال مدیریت است. نکته دیگری که باید به آن توجه داشت اثر متقابل مدیریت شهری و توسعه پایدار است. باید توجه داشت که اولین و مهمترین مرحله و در واقع تغییری که باید صورت پذیرد تا جریان توسعه پایدار در مسیر خودش قرار گیرد، تغییر در نگاه مدیریت شهری است. مرحله بعدی این چرخه قرار گرفتن امکانات و منابع در خدمت مردم است که در ادامه باعث به جریان افتادن توسعه پایدار می‌شود. به نظر می‌رسد در شرایط کنونی که کشورهای جهان را دو مفهوم سرعت و تغییر احاطه کرده و از طرفی با توجه به مشکلات بسیاری که در شهرها وجود دارد، جهت فائق آمدن بر مشکلات موجود و گریز از تاثیرات منفی عصر جدید که در صورت عدم تطبیق با شرایط روز حاصل می‌شود چاره‌ای جز روی آوردن به رویکردهای پذیرفته شده‌ای همچون حکمروایی خوب نباشد، چرا که برای رسیدن به توسعه پایدار انسانی باید توصیه‌های این رویکرد را به اجرا درآورد. در عصری زندگی می‌کنیم که عصر سرعت است و تکنولوژی اطلاعات سبب تغییرات بسیاری در همه زمینه‌ها شده است. عصری که هیچ کشوری نمی‌تواند اذعان کند که از هجوم آن و به بیان دیگر از تاثیرات آن به دور است. امروزه تغییرات زیادی در عرصه‌های مختلف زندگی انسان‌ها رخ داده است که فن آوری اطلاعات باعث گسترش سریع آن گردیده است. یکی از این تغییرات که در حوزه مسائل اجتماعی-سیاسی جای می‌گیرد، اشتیاق فزاینده دموکراسی خواهی است. این اشتیاق با افزایش آگاهی مردم و آشنایی آنان با حقوقشان نیازهای جدیدی را خصوصا در عرصه مدیریت شهری ایجاد کرده است. مدیریتی که خاص شرایط پیچیده و متغیر کنونی است (Hawzen, 2017: 9).



شکل شماره 1. مدیریت و حکمروایی خوب شهری

حیدری، 1392 به نقل از پورموسوی و معصومی، 1387

برایان مک لاین ۲ اولین نظریه پرداز است که در سال ۱۹۷۳ مفهوم حکمروایی خوب را مطرح کرد (عظیمی زاده و همکاران، 1396: ۵). از نظر او، حکومت شهری باید نسبت به روندهای تغییر در شهر پاسخگوتر باشد، اقداماتش با مسائل شهری و تحول آنها متناسب تر باشد، نسبت به اجتماع، مسئول و پاسخگوتر و به عنوان بخش مهمی از نظام یادگیری اجتماعی بهتر عمل کند و سرانجام نقش مهمی

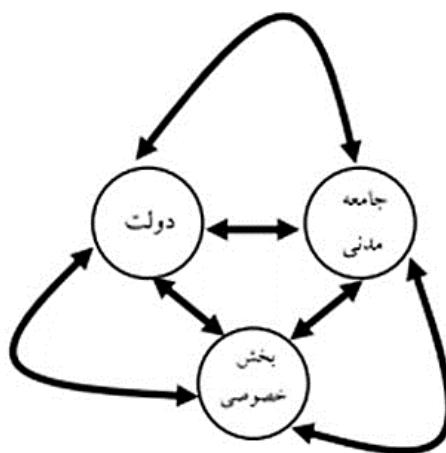
<sup>2</sup> Brian McLean



# ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر



در پیش بینی، کشف و استقبال از آینده ایفا کند (برک پور، ۱۳۸۸: ۲۴) در مجموع حکمروایی خوب شهری را می توان شیوه و فرایند اداره امور شهری با مشارکت و تعامل سازنده سه بخش دولتی، خصوصی و مدنی به منظور نیل به شهر سالم، با کیفیت و قابلیت زندگی بالا و توسعه پایدار شهری تعریف کرد.



شکل 1. نقش آفرینان اصلی در حکمروایی شهری

منبع: حیدری، 1392: 76



# ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر



شکل 2. شاخص‌های حکمروایی خوب شهری

- ۱- مشارکت شهروندان، منظور از مشارکت، قدرت تاثیرگذاردن بر تصمیم‌گیری‌ها و سهم‌شدن شهروندان در قدرت است.
- ۲- قانونمندی<sup>۳</sup>، منظور از قانونمندی در تصمیم‌گیری شهری وجود قوانین کارآمد، رعایت عادلانه چارچوب‌های قانونی در تصمیم‌گیری و دور بودن دست افراد غیر مسئول از تصمیم‌گیری‌هاست. پایبندی به قانون، مستلزم آگاهی شهروندان از قانون و همچنین احترام مسئولان به قانون است.
- ۳- شفافیت<sup>۴</sup> نقطه مقابل پنهان‌کاری در تصمیم‌گیری است. پنهان‌کاری، امکان بروز فساد در تصمیم‌گیری را افزایش می‌دهد، حال آنکه شفافیت مانع از گسترش آن می‌شود. این معیار بر گردش آزاد اطلاعات و سهولت دسترسی به آن، وضوح اقدامات و آگاهی مستمر شهروندان از روند‌های موجود استوار است.
- ۴- مسئولیت و پاسخگویی<sup>۵</sup>، این معیار بر مسئول بودن و به عبارت گویاتر، حساب پس دادن مسئولان و تصمیم‌گیران در قبال شهروندان استوار است

<sup>3</sup> Role of law

<sup>4</sup> Transparency

<sup>5</sup> Accountability





## ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

- ۵- جهت گیری توافقی<sup>۶</sup>، شهر عرصه گروه‌ها و منافع مختلف و گاه در حال ستیز با یکدیگر است. منظور از اجماع سازی، تعدیل و ایجاد توافق منافع مختلف است. این کار مستلزم وجود ارتبا و تلاش مشترک میان سازمان های دولتی، شهروندان و سازمان‌های غیردولتی است.
  - ۶- عدالت و انصاف، منظور از عدالت ایجاد فرصت های مناسب برای همه ی شهروندان در زمینه ارتقای وضعیت رفاهی خود، تلاش در جهت تخصیص عادلانه منابع و مشارکت اقشار محروم در اعلام نظر و تصمیم گیری است.
  - ۷- کارایی و اثربخشی این معیار بر استفاده مناسب از منابع موجود برای تامین نیازهای شهروندان، ارائه خدمات شهری و رضایت مردم استوار است.
  - ۸- پذیرا بودن و پاسخ ده بودن، این معیار دو نکته مکمل را در بر دارد. مسئولان شهری باید هم نیازها و خواسته شهروندان را دریابند و بپذیرند و هم نسبت به آن واکنش و پاسخ مناسب را از خود نشان دهند. بنابراین همسویی خواسته‌های شهروندان و اقدام مسئولان ضروری است.
  - ۹- بینش راهبردی فرا رفتن از مسائل روزمره شهر و پرهیز از غرق شدن در آنها، مستلزم وجود بینشی گسترده و دراز مدت نسبت به آینده یا داشتن بینش راهبردی در زمینه ی توسعه ی شهری است.
- هدف از حکمرانی خوب شهری تقویت فرآیند توسعه شهری است به گونه‌ای که در جامعه، زمینه و محیط مناسبی برای زندگی راحت و کارآمد شهروندان، به تناسب ویژگی های اجتماعی و اقتصادی آنان فراهم شود (نوبری، ۱۳۸۹: 11). یکی از جنبه‌های مهم نظریه حکمروایی خوب شهری، همان بعد مشارکت است چرا که اصل و بنیان نظریه مذکور بر حکومت مردمی استوار است. یعنی حکومتی که مردم اداره امور را بر عهده خواهند داشت. در واقع حکمرانی خوب - شهری به دنبال جلب رضایت شهروندان از مدیریت شهری و در رأس آن شهرداری ها می‌باشد. آنچه مسلم است، باز گرداندن آرامش به شهروندان در محیط متلاطم و ناپایدار و متحول شهری، کاستن از میزان نارضایتی شهروندان در برابر شهرداری، تبدیل حالت هول و هراس به امنیت خاطر، و تقویت روحیه مشارکت جویی شهروندان نسبت به تصمیمات شهری و افزایش میزان همدلی شهروندان با مدیریت شهری به طور عام و با شهرداری به صورت خاص، در چارچوب پارادایم مدیریت شهری و به خصوص حکمروایی خوب شهری قابل حل است (تیربند، 1391: 7)

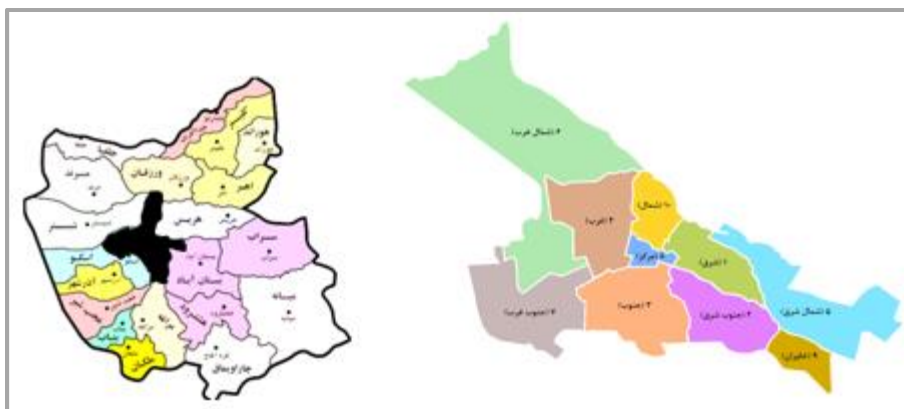
### شناخت قلمرو پژوهش

تبریز به عنوان یکی از کلانشهرهای کشور با وسعتی حدود ۲۵۰۵۶ هکتار در ۳۸ درجه و ۱ دقیقه تا ۳۸ درجه و ۹ دقیقه عرض شمالی و ۲۶ درجه و ۵ دقیقه تا ۴۶ درجه و ۲۲ دقیقه طول شرقی واقع شده است. به لحاظ تقسیمات شهرداری این شهر دارای ده منطقه شهرداری است که هر یک مساحت و حدود مشخصی دارد.

<sup>6</sup> Orientation Consensus



# ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر



نقشه شماره 1. موقعیت قرارگیری کلانشهر اهواز و تقسیمات آن

شهر تبریز طی چند دهه اخیر دست خوش باره‌ای از تحولات جمعیتی و کالبدی بوده که گسترش پراکنده شهری در محدوده‌های برونی را نشان می‌دهد. برای تأمین نیاز جمعیت افزایش یافته، مدیریت شهری به دو صورت می‌تواند عمل نماید:

۱- استفاده از ظرفیت‌های موجود در داخل شهر

۲- اختصاص زمین در خارج محدوده شهر.

آنچه ضروری است پیشنهادهای اندیشیده شده برنامه‌های شهری و اقدامات سنجیده مدیریت شهر در کار بست متعادل و مطابق با نیاز دو شیوه اخیر می‌باشد؛ مطلبی که به نظر می‌رسد در رشد کالبدی شهر تبریز به نظر مورد غفلت قرار گرفته است. چنان که طی سال‌های ۹۰-۱۳۶۵ مساحت شهر تبریز از ۶۴۴۰ هکتار به ۱۹۰۰۰ هکتار افزایش یافته است. عدم تعادل میان جمعیت و زیرساخت‌های شهری، افت کارایی شبکه معابر و دسترسی‌های اصلی و شریانی، افزایش تبدیل و تغییر کاربری‌های بی‌رویه باغات و اراضی زراعی درون و پیرامون شهر به کاربری‌های مسکونی و تجاری و خدماتی، نابرابری مناطق شهری در برخورداری از سطوح و سرانه‌های عمومی شهری، تبدیل حاشیه نشینی و روستاهای اطراف تبریز به کوی‌های مسکونی و شهرک‌های اقماری گردیده و به شکلگیری منظومه شهری تبریز و قطب بندی فضایی فقیر و غنی به ترتیب در شمال و شرق شهر دامن زده است که این موضوع ضرورت برنامه‌ریزی و جایگاه مدیریت شهری در این زمینه را بیش از پیش آشکار می‌نماید.

## یافته‌های تحقیق

در این بخش بر آنیم مطابق آنه در روش شناسی کار آورده شد به بررسی و تحلیل وضعیت شاخص‌های حکمروایی در مدیریت کلانشهر تبریز و تاثیر هر یک از این شاخص‌ها بر میزان موفقیت مدیریت شهری را مورد بررسی قرار دهیم.



# ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر



## 1. تحلیل وضعیت شاخص‌های حکمروایی شهری در مدیریت شهری کلانشهر تبریز

جهت بررسی و سنجش وضعیت شاخص‌های حکمروایی شهری در کلانشهر تبریز از ابزار پرسشنامه و روش تحلیل آماره T-TEST استفاده گردیده که نتایج آن به شکل زیر می‌باشد:

جدول شماره 1. آزمون T-TEST شاخص‌های حکمروایی در کلانشهر تبریز

شاخص	حد متوسط	میانگین	اختلاف از میانگین	سطح معناداری
مشارکت	30	27.56	-2.44	0.01
پاسخگویی	45	45.12	0.12	0.00
شفافیت	35	32.7	-2.3	0.02
مسئولیت پذیری	37	38.2	1.2	0.00
قانونمندی	36	36.9	0.9	0.00
عدالت محوری	40	37.3	-2.7	0.02
توافق جمعی	38	38.5	0.5	0.00
اثربخشی و کارایی	40	41.2	1.2	0.00

بررسی نتایج آزمون t-test در خصوص شاخص‌های حکمروایی در سیستم مدیریت شهری کلانشهر تبریز نشان می‌دهد که شاخص‌های مشارکت، عدالت محوری و شفافیت در وضعیت مناسبی قرار ندارند و میانگین بدست آمده برای آنها کمتر از حد متوسط می‌باشد. پنج شاخص دیگر پاسخگویی، مسئولیت‌پذیری، قانونمندی، اثربخشی و کارایی و توافق جمعی در سطح مناطق مورد بررسی از وضعیت مناسبی برخوردار بوده‌اند.

وضعیت کلی تحلیل t برای حکمروایی در کلانشهر تبریز مطابق جدول شماره 2 می‌باشد:

جدول شماره 2. تحلیل t حکمروایی در مدیریت شهری کلانشهر تبریز

شاخص	حد متوسط	وضع موجود	اختلاف	سطح معناداری
حکمروایی شهری	300	298.2	-1.8	0.001

با توجه به نتایج ارائه شده در جدول شماره 2 از آنجایی که میانگین وضع موجود شاخص‌های حکمروایی شهری در کلانشهر تبریز 1.8 واحد از حد متوسط گویه‌ها پایین‌تر بوده و سطح معناداری کمتر از 0.05 است، شهروندان در کل، وضع این متغیر را در مدیریت



# ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر



شهری محدوده مورد مطالعه چندان مثبت ارزیابی نکرده‌اند و توجه مسئولان و مدیران شهری را برای رسیدن به سطح حکمروایی مطلوب شهری و در نتیجه مدیریت هرچه بهتر و کارا تر کلانشهر تبریز را خواستارند.

## 2. سنجش میزان اثرات شاخص‌های حکمروایی در مدیریت کلانشهر تبریز

جهت دستیابی به این مهم و تبیین میزان اثرگذاری گویه‌های حکمروایی شهری در مدیریت کلانشهر تبریز از روش تحلیل رگرسیون استفاده گردیده است که در این روش می‌توان میزان تاثیر عوامل را با استفاده از ضریب بتا تحلیل نمود که در جدول شماره 3 آورده شده است:

جدول شماره 3. تحلیل اثرات متغیرهای حکمروایی در مدیریت کلانشهر تبریز

گویه	مشارکت	شفافیت	قانونمندی	مسئولیت پذیری	عدالت	توافق جمعی	اثربخشی	پاسخگویی
تاثیر	0.365	0.221	0.197	0.241	0.192	0.139	0.179	0.227

مطابق نتایج حاصل از تحلیل رگرسیون گویه‌های حکمروایی در مدیریت شهری کلانشهر تبریز می‌توان نتیجه گرفت که گویه‌های مشارکت، پاسخگویی و شفافیت به ترتیب با ضرائب بتای 0.365، 0.227 و 0.221 نسبت به سایر گویه‌های حکمروایی تاثیر بیشتری بر سیستم مدیریت شهری کلانشهر تبریز دارند.

## جمع بندی

چالش‌های موجود دنیای به شدت شهری شده امروز لزوم بازنگری مدیریت شهری را ضروری ساخته و مدیریت شهری نوین به دنبال طرح‌هایی در انطباق با ویژگی‌های بومی و محلی می‌باشد. از مؤثرترین شیوه‌های برخورد با مسائل شهری، ظرفیت سازی نهادها، مدیریت کارآمدتر و انتخاب الگوی بهینه برای مدیریت این مسائل می‌باشد. یکی از الگوهای مطرح شده در مدیریت شهری، حکمروایی مطلوب شهری می‌باشد که به عنوان مدیریت شفاف و پاسخگو با هدف نیل به توسعه اقتصادی، اجتماعی عادلانه و پایدار تعریف شده است.

هدف اساسی این پژوهش ارزیابی و سنجش جایگاه رویکرد حکمروایی شهری در مدیریت شهری کلانشهر تبریز می‌باشد. در این راستا ابتدا به بررسی مفهوم مدیریت و حکمروایی شهری و تبیین شاخص‌های آن پرداخته است. براساس نتایج حاصل از مطالعات نظری می‌توان مشارکت، شفافیت، پاسخگویی، توافق جمعی، قانونمندی، بینش راهبردی، کارایی و اثربخشی و مسئولیت را به عنوان



# ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر



شاخص‌های اساسی حکمروایی و مدیریت شهری تبیین نمود. جهت بررسی و تحلیل وضعیت این شاخص‌ها در کلانشهر تبریز از روش تحلیل *t-test* استفاده گردیده است که نتایج حاصل از این تحلیل نشان می‌دهد که وضعیت کلی حکمروایی شهری در مدیریت کلانشهر تبریز مطلوب و راضی کننده نبوده است که در این میان گویه‌های مشارکت، شفافیت و عدالت محوری کمتر و سایر شاخص‌ها بیشتر از حد مطلوب برآورد گردیده‌اند. همچنین جهت تحلیل اثرگذاری هر کدام از این گویه‌ها از روش تحلیل رگرسیون و ضریب بتا استفاده گردیده است که نتایج حاصل از این تحلیل نشان داد که در مدیریت کلانشهر تبریز گویه‌های مشارکت، پاسخگویی و شفافیت بیشترین تاثیر را دارند.

## فهرست منابع

1. آدینه مند علی اصغر(1391): ارزیابی عملکرد شهرداری های هشتگانه شهر اهواز در چهارچوب حکمرانی خوب شهری، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم زمین، دانشگاه شهید چمران، اهواز.
2. برک پور ناصر، ایرج اسدی(1388): حکمروایی و حکومت شهری، تهران، معاونت پژوهشی دانشگاه هنر.
3. بریمانی فرامرز(1383): تنوع و تکثرگرایی، شالوده صلح پایدار، مجله اطلاعات سیاسی اقتصادی، تهران، شماره های 206 و 205.
4. رضوانی محمدرضا، و همکاران(1389): توسعه و سنجش شاخص های کیفیت زندگی شهری (مطالعه موردی: شهر نورآباد آستان لرستان)، مطالعات و پژوهش های شهری و منطقه ای، سال اول، شماره دوم، صص 87-110.
5. عظیمی زاده الهام، امید بخشی، مقدار برابر پوررکنی، سید حسن رسولی..1396. الگوی حکمروایی خوب شهری در بازآفرینی بافت فرسوده محله سرچشمه گرگان، کنفرانس بین المللی عمران، معماری و شهرسازی ایران معاصر، تهران، دانشگاه اسوه - تهران - دانشگاه شهید بهشتی. نصیری اسماعیل، مرضیه سالاری نیا.1396. تحلیل عوامل موثر در بازآفرینی بافت‌های فرسوده شهری مطالعه موردی محله 20 منطقه 17 شهر تهران، فصلنامه جغرافیایی سرزمین، دوره 14، شماره 55، صص 135-148
6. Badach, J, & Dymnicka, M. (2017). Concept of 'Good Urban Governance' and Its Application in Sustainable Urban Planning. In IOP Conference Series: Materials Science and Engineering , Vol. 245, No. 8, pp.98-110.



## ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر



7. Blanes, J. P. (2008). Key governance principles underpinning urban sustainable development planning and management. WIT Transactions on Ecology and the Environment, No.117, pp.55-65.
8. Barak pour, N. (2011): Systematic management of urban governance in cities, Proceedings of the conference on urban planning and management.
9. McCarthy, J. (2010). Partnership, Collaborative Planning, and Urban Regeneration, Ashgate: London.
10. Mdee, Anna. Thorley, Lisa .(2016). Good governance, loval government, accountability and service delivery in Tanzania, An ESRC Research Project.
11. Smith, R.W. (1993) A theoretical basis for participatory planning, Journal policy sciences, No 4, pp. 275-295.
12. Will, M. (2006) Sustainability: The I ssue of our age, and a concern for local Government, Quarterly Public Management, No 88, pp. 8-12.
13. Van Ryzin, G., et all (2004): Divers and Consequences of Citizen Satisfaction: An Application of the American Customer Satisfaction Index Model to New York City. Public administration review.Vol.64, No.3, 44-31.